

POLITIKAI RENDSZER ÉS INNOVÁCIÓ

A cím egy kis magyarázatot igényel, bár úgy tűnik, hogy ma már polgárjogot nyert a politikai jelenségekkel kapcsolatban is az innováció - a megújulási képesség - vizsgálata. Ennek ellenére még van tennivalónk azért, hogy a politikai jelenségek kapcsán ugyanolyan természetességgel használjuk a megújulási képesség, az adaptációs képesség és az innováció fogalmát, mint a gazdasági szféra jelenségeivel kapcsolatban. Tapasztaljuk, hogy a politika és a politikai rendszer szerepe a társadalomban nemhogy csökkenne, hanem egyre inkább, sőt látványosan növekszik. A világtörténelem legpolitikusabb, leginkább politikai szempontok alapján szervezett és irányított társadalmában, a szocialista társadalomban pedig különösen nagy jelentősége van a politikai rendszer megújulási képességének, a politikai rendszer tanulási, alkalmazkodási kapacitásának. Amikor a politikai rendszer megújulási képességéről beszélünk, nem egyszerűen az egyik társadalmi alrendszerre, a politikára gondolunk csupán, hanem az egész társadalom reprodukciós mechanizmusát meghatározó tanulási és megújulási képességeire.

Az innováció fogalmát a hazai tudományos irodalomban többnyire szűkebb értelemben használják, értve ezen a gazdasági szférán belül valamilyen új jelenség, új módszer, új eljárás kidolgozását, bevezetését és ennek a visszaigazolását a piacon. Fontosnak tartom kiemelni azt, hogy az innovációhoz tartozik a visszaigazolás is, vagyis az, hogy a társadalom újként elismerje, intézményesítse az új el-

járást, terméket. A gazdasági szférában ez a visszaigazolás nagyon egyértelmű és elég könnyen követhető: a megvásárlással, a fogyasztói elfogadással, elfogadtatással. Úgy vélem azonban, hogy minden társadalmi alrendszer esetében felvethető a sajátos, speciális megújulási képesség vizsgálata, a kulturális szférában éppen úgy, mint a gazdaságiban vagy a szűkebb értelemben vett politikai szférában. Természetesen az innováció folyamata, lezajlása, mechanizmusa ezekben a társadalmi szférákban alapvetően más és más. A gazdaságban a fogyasztói magatartásból egyszerűen, elég világosan és egyértelműen kiolvasható egy új termék, egy új eljárás, egy új módszer elfogadottsága, társadalmi igénylése, visszaigazolása. A politikai életben egyáltalán nem ilyen könnyű a helyzet, mert hiszen kényszerített politikai megoldásokat, szervezeteket, irányítási formákat stb. is "vissza lehet igazoltatni", ugyanakkor igazán hatékony, a politikai rendszer fejlődése szempontjából progresszív és elfogadható jelenségek elé is gátat képes állítani a politikai intézményrendszer, avagy a politikai gondolkodás, esetleg a politikai hatalmi szerkezet és a hatalmi mechanizmus. Tehát egyáltalán nem olyan egyszerű, nem olyan világos és egyértelmű az innováció problematikája a politikai szférában.

A politikai rendszer összetevői és az innováció szintjei

A megújulás, az innováció folyamata tulajdonképpen a politikai rendszer minden egyes összetevőjére és elemére kiterjedhet. Így érintheti a politikai szervezetek rendszerét, a közösségeket, a döntési mechanizmust, a politikai kultúrát, az ideológiát, a politikai nyilvánosság szerkezetét stb. Rögtön le kell azonban szögeznünk: a politikai szervezetek változása önmagában nem jelent megújulást.

A megújulás, az innováció minden esetben valamilyen értékmérő alapján vizsgálható, tehát nem egyszerűen valami más-

nak a kialakulását jelenti, hanem a politikai rendszer által ellátandó feladatok magasabb szinten való megoldását. És hogy mi ez a magasabb szint, ehhez már ismételten és újból értékelemekhez, politikai értékmérőkhöz kell fordulni. Ebből a szempontból azokat a megoldásokat lehet politikai szempontból innovatívnak tekinteni, amelyek társadalmi elfogadottsága szélesebb, legitimitása nagyobb, az elfogadott politikai értékeknek jobban megfelelnek. Így pl., ha jobban megfelel a nyíltság, a sokféleség felszínre hozatala és megőrzése, a kollektivitás, az egyenlőség politikai értékeinek.

A szervezeti megújulás nagyon sokszor valódi tartalmi változás, de nagyon sokszor annak gátjaként vagy pótcselekvéseként jelenik meg.

A politikai rendszer innovativitását vizsgálhatjuk a döntési mechanizmusban vagy a hatalom szerkezetében is. A hatalom szerkezetében is az előbb elmondott, illetve csak példálózóan említett értékelemek alapján vizsgálható a hatalom működésének hatékonysága. A döntési mechanizmus hatékonysága és a döntési mechanizmus hatékonyságának a növekedése a politikai rendszer megújulását, adaptációs képességének a fokozását jelenti. De természetesen beszélhetünk a politikai rendszer esetében a politikai kultúra, a politikai tudati viszonyok átalakulásáról, mégpedig innovatív jellegű átalakításáról is. A politikai értékrendek leépülése és új értékrendek kialakulása során olyan új értékrendek intézményesülését és megszilárdulását figyelhetjük meg, amelyek a politikai rendszer hatékonyságát növelő szerepet töltenek be.

Általában elfogadott vélekedés, hogy az innovációnak különböző szintjei vannak a társadalomban. Egyrésztől beszélünk egyéni szintű innovációról, másrésztől a szervezetek

szintjén, harmadrészt a közösségek szintjén, negyedrészt a makrotársadalmi (össztársadalmi) szinten kialakuló innovációs folyamatokról. Ezeknek az innovációs szinteknek a kapcsolata, a köztük érvényesülő meghatározottsági viszony az egyik legbonyolultabb kérdéskör az innováció témakörében. Véleményem szerint a makrotársadalmi szint egészére jellemző innovációra orientáltság, a társadalmi reprodukció egészének innovációra való képessége meghatározó a szervezetek, a közösségek és az egyének innovatívítása, megújulási szabadságfoka szempontjából. A makrotársadalmi szinten innovációra orientált társadalmak jobban kamatoztatják az egyéni, a közösségi és a szervezeti szintű innovációs képességeket, tágabb mozgásteret biztosítanak a szervezetek, a közösségek és az egyének szintjén jelentkező innovációs tevékenységeknek.

Vannak más felfogások is a tudományos irodalomban, nevezetesen, hogy az egyéni megújulási képességektől függ a közösségek, a szervezetek és a makrotársadalmi szint megújulási képessége. Véleményem szerint a meghatározottsági viszony fordított, és ebből fakad az is, hogy milyen mozgásteret van a szervezeteknek, a közösségeknek és az egyéneknek az innovatív jellegű magatartások megjelenítésében, eredményes kifuttatásában és visszaigazoltatásában.

A politikai rendszer innovációs képessége során ugyanezeket a szinteket különböztetjük meg, és a meghatározottsági irány is ugyanaz, tehát nemcsak az innovatív jellegű szervezeti közösségi és egyéni magatartások kibontása, de akadályozása, visszafogása, zsákutcába terelése, blokkoló mechanizmusa is a társadalom által meghatározott.

Az innovációt befolyásoló társadalmi tényezők

Az innovációt elősegítő folyamatokban ugyanazok a társadalmi jelenségek hatnak, mint az innovációt akadályozó folyamatokban. Ez összefügg azzal, hogy az innovációs folyamatokról leválaszthatatlanok az érdekviszonyok, a hatalmi, a konkrét szervezeti és tudati viszonyok. Mindezek rendkívül erőteljes ösztönző szerepet tölthetnek be az innovatív tevékenység és folyamatok szempontjából, ám ugyanezek a viszonyok rendkívül erőteljes akadályozó szerepet is játszhatnak a társadalom megújulási folyamatai során.

Hogy melyik hatás érvényesül, az attól függ, hogy a társadalom egész reprodukciós mechanizmusában az innovációt elősegítő vagy akadályozó szempontok, mechanizmusok, folyamatok kerülnek-e előtérbe. A négy összetevőnek - vagyis az érdek-, a hatalmi, a szervezeti és a tudati viszonyok - a konkrét elemzésével tudunk választ adni arra, hogy bizonyos társadalmak miért inkább innovációra orientáltak, szemben a nem innovációra orientált társadalmakkal.

A társadalmi reprodukció innovatív jellegének a vizsgálata és elemzése a történettudományokban is eléggé közelebb került és elfogadott. Szűcs Jenő műveiben a társadalomnak két modelljét különbözteti meg ebből a szempontból. Lényegileg a XV. századtól az európai fejlődésben a társadalmak két történeti modelljét figyelhetjük meg, az egyik az ún. önfejlesztő társadalom, amelybe eleve beépülnek olyan struktúrák, olyan elemek, olyan intézmények, amelyek a társadalom kialakult intézményrendszerének a meghaladását célozzák, tudatosan működtetnek olyan elemeket, amelyek a megújulást hordozzák. Ezek a változás "békés technikái", amelyek strukturális változások nélkül képesek a rendszer tartalmi megújítására. Ezzel szemben az ún. nem önfejlesztő vagy stagnáló társadalmak a fennálló - gazdasági, poli-

tikai, irányítási stb. - mechanizmusok konzerválása, erősítése irányába ható struktúrákat, intézményeket, gondolkodási módokat, eljárásokat építettek ki elsősorban. Az innovációs képesség alapján beszélhetünk tehát innovációra orientált társadalomtípusokról. Az innovációra nem orientált társadalom természetesen nem azt jelenti, hogy ezekben a társadalmakban nincs változás, fejlődés. Van, de hatékonysága és menete lassú, túl sok társadalmi energiát fogyaszt, és a megújulás felesleges akadályokba ütközik.

Ha a társadalmakat most a társadalmi-gazdasági alakulatoktól függetlenül a stagnálás, illetve az önmegújítás képessége, az innovációra orientáltság és az innovációra nem orientáltság dimenziójában nézzük, akkor többféle társadalomtípust különböztethetünk meg.

Az első csoportba tartoznak az ún. önmegsemmisítő társadalmi rendszerek, amelyek tulajdonképpen képtelenek a megújulásra, arra, hogy az új kihívásokra új módon válaszoljanak. Még a XX. század is mutatott fel ilyen önmegsemmisítő társadalmat. Persze az önmegsemmisülésig évek vagy akár évtizedek telhetnek el, és esetleg milliók életébe kerül az a néhány év. Gondoljunk csak a kambodzsai Pol-Pot-rendszerre, amely tipikus példája az önmegsemmisítő társadalomnak.

A társadalmak második típusába az ún. életképtelen rendszerek tartoznak, amelyeknek lenne ugyan esélyük arra, hogy megoldják történelmi feladataikat, de a kialakult intézményrendszer, a gazdasági, a politikai és egyéb intézmények működése inkább valószínűsíti azt, hogy az egyébként megoldható válságokra, kihívásokra nem találják meg a helyes válaszokat, évekre, évtizedekre stagnálásra kárhözátva az adott társadalmat.

Tipológiánkban a következő társadalomtípus az életképes rendszerek köre, melyek megújulásra kész intézményrendszerük következtében nagy valószínűséggel képesek megőrizni életképességüket. Ezek a társadalmak sem mentesek a komoly társadalmi kihívásoktól, válságoktól, feszültségektől, de a válságokra, a feszültségekre és a kihívásokra hatékony válsághárító, feszültségmegoldó mechanizmusokat építettek ki, amelyek nagy valószínűséggel működni is fognak és helyes válaszokat adnak.

Végül a társadalmak negyedik típusa, az önfejlesztő rendszer. Az önfejlesztő rendszerek azok a társadalomalakulatok, amelyek nemcsak választ tudnak adni az őket elérő kihívásokra, nemcsak képesek megőrizni, hanem növelni is tudják életképességüket. Sőt, leginkább az jellemzi ezeket a rendszereket, hogy a még előre nem látható feszültségekre, kihívásokra és válságokra is képesek felkészülni. Természetesen nem úgy, hogy előre tudják, mi lesz az, hanem úgy, hogy nemcsak a viszonylag előre látható válságok, feszültségek elhárításának a technikáját építik ki, hanem kiépítenek olyan technikákat is, amelyek viszonylag hatékonyan tudják fogadni a majdani válságokat, feszültségeket, problémákat, azokat, amelyeknek konkrét tartalmát nem lehet előre látni.

Az innováció nem egyszeri aktus és tevékenység, hanem folyamat. Elkerülhetetlenül konfliktusokkal terhelt, akár egy üzemi, akár a tágabb gazdaságirányítási szférában, akár a politikai vagy a kulturális területen vizsgáljuk.

A reform és az újítás minden esetben érdekellentétet, hatalmi ellenállásokat gerjeszt. Ez többé-kevésbé elfogadott, és nem is ennek az elfogadásával van általában gond, hanem azzal a ténnyel, hogy amennyiben az innováció csak konfliktusokon keresztül érvényesülhet bármilyen

társadalmi szférában, akkor a konfliktusokat felszínre hozó, kezelő és megoldó intézményeket, struktúrákat, mechanizmusokat, módszereket kell kidolgozni, felkészíteni a társadalmat valamilyen formában. Úgy vélem, hogy a mi társadalmunkban rendkívül alacsony szintű a szervezetek, a csoportok és az egyének konfliktustűrő képessége. Nem elegendő a konfliktusok elkerülhetetlenségét elismerni, a konfliktusok kezelésére alkalmas technikákat is ki kell dolgozni. Ebben az esetben a konfliktusok a társadalomban nem zavaró tényezők lesznek, amelyekre valamilyen módon a konfliktust visszafogó, a konfliktust lekerekítő módon kell válaszolni, hanem húzó, dinamizáló, előrevívő szerepet fognak betölteni a társadalmi folyamatokban.

A politikai rendszer adekvát innovációs folyamatai lényegileg hatékony politikai reformok sorozatából állnak, mégpedig demokratikus reformok sorozatából. Ebből következik, hogy a politikai rendszer demokratizálása, a hatalom szerkezetének demokratikus átalakítása nem egyszerűen a hatalom minőségének kérdése, hanem az egész társadalom reprodukciós mechanizmusát meghatározó jelentőségű ügy, a politikai rendszeren messze túlható és túlmutató jelentőségű feladat. Különösen azokban a társadalmakban, amelyekben a politikai szféra domináns, túlsúlyos szerepet tölt be a gazdasági, a kulturális, az oktatási és egyéb szférákban. A politikai szféra demokratizmusának erősítése, a demokratikus reformok keretében önmagát megújító képességének a növelése az egész társadalmi szféra reprodukciós mechanizmusának a hatékonyságát növeli meg.

Joggal tehető fel az a kérdés, hogy melyek azok a demokratikus garanciák és intézmények, amelyek viszonylag hatékonyan képesek nemcsak elindítani, hanem intézményesíteni is a demokratikus reformokat. Úgy vélem, hogy a politikai rendszer megújulását lehetővé tevő elvek közül

feltétlenül ki kell emelni a demokrácia alapvető biztosítékait: a többség hatalmának érvényesítését, a kisebbség oltalmazását és a véleményeltérések tűrését. A politikai intézményrendszerek történetében az elmúlt évszázadok során sikerült kialakítani azokat a szervezeti megoldásokat, normatív garanciákat, intézményes eljárásokat, amelyek képesek megőrizni és biztosítani a többség elvének az érvényesülését és ugyanakkor a kisebbségek, a kisebbségi vélemények oltalmazását is, lehetővé téve a kisebbségi vélemények többségivé alakulását.

A fenti három elv mellett a megújulást elősegítő intézmény az alternatív információ-források igénybevételének a lehetősége is, tehát az, hogy a döntési folyamatban ne csak a hivatalos döntéselőkészítő apparátus információ-forrása álljon rendelkezésre a döntési akaratokat kialakító demokratikus közeg számára. Maga a döntést előkészítő apparátus se csak egyetlen szervezet vagy intézményrendszer információjára támaszkodhasson, hanem mind az előkészítők, mind pedig a döntések által érintettek szabadon választhassák meg a döntéselőkészítés folyamatában az információs forrásokat. Megítélésem szerint ez rendkívüli mértékben megnöveli a döntéselőkészítés hatékonyságát, egyúttal pedig javítja a politikai hatalom innovációs képességét.

Végül, a politikai rendszer megújulását elősegítő garancia a döntéshozatali eljárás társadalmi ellenőrzése. A társadalmi ellenőrzés hatékony kiépítése és működése képes biztosítani a rossz döntések - vagy a korábbi jó döntések, amelyek egy idő után váltak rossz döntésekké - leggyorsabb korrekcióját.

A politikai rendszer innovációs képességét növelő mechanizmusok mellett természetesen vannak a politikai

rendszer innovációs képességét akadályozó tényezők is. Ennek végső alapja az, hogy a politikai hatalom "megengedheti magának", hogy ne tanuljon, mivel számára az eredmény a fontos és nem az, hogy milyen befektetéssel érte el az eredményt. Az eredmény elérése bármilyen nagy befektetés árán könnyen elvakulttá teszi a szervezetet, a politikai vezetést, sőt az egész politikai rendszer mintegy érzéketlenné válik a jövő és a jelen nagy problémái iránt. Ebben az esetben a politikai rendszert inkább csak a "múltja löki tovább", és belső inerciája rendkívüli módon felfokozódik. A politikai hatalom és akarat tanulása ebben az esetben könnyen válik patológikussá. Patológikus tanuláson azt értem, hogy az egyének, a szervezetek tanulási folyamatában olyan mechanizmusok érvényesülnek, amelyek inkább csökkentik, mint növelik a szervezet jövőbeni tanulási kapacitását. Az ilyen patológikus tanulás hátterében általában az áll, hogy a rendszer túlhangsúlyozza a múltat a jelennel és a jövővel szemben, túlbecsüli szűkebb környezetét a környezet teljes univerzumával szemben, valamint túlértékeli a jelenlegi kilátásokat a meglepetés, a változás lehetőségeivel szemben.

A társadalmi reprodukció tanulási képességét csökkentő tényezők. Ami most már bennünket, a mi társadalmunkat, a mai magyar valóságot illeti, a tanulási, döntési, innovációs folyamatokat nálunk lassítja a döntési folyamatok túlcentralizáltsága. Ugyancsak a tanulási, innovációs képességet csökkenti a túlzott szervezeti koncentráció. Egy ponton túl az innovációs képességet, a tanulási kapacitást nehezíti a társadalmi reprodukció redisztribúciós mechanizmusa is. Ezeknek a tényezőknek pedig mintegy következménye az érdekeltség hiánya az innovációs folyamatok továbbvitelében, illetve az innovációval járó konfliktusok vállalásában és megoldásában. Az innovációs képességek fejlődésének komoly akadálya a konfliktustűrő és

-kezelő intézmények hiánya is. Ugyancsak jelentős problémák okozója a hatáskörök nem kellő rögzítettsége, elosztásuk egyfajta sajátos zsákmányrendszere, amelyben egy személynek, egy szervezetnek nem annyi hatásköre van, mint amennyit a jogszabályok, a szervezeti-működési szabályok számára előírnak, hanem annyi, amennyit a hatalmi harcok keretében magához tud ragadni. Ennek következtében bizonyos pozíciókban lévő személyek formalizált hatáskörükénél jóval kiterjedtebb és nagyobb hatalommal rendelkeznek, míg mások sokkal kisebbel, mint amit a formalizált szabályok biztosítanak. A hatáskörök és a hatalmi erőviszonyok pedig állandóan átalakulnak a szervezetekben a személymozgások és a vezetéváltások kapcsán.

Az állandóan átalakuló hatáskörök és hatalmi erőviszonyok pedig a szervezetben dolgozók számára rendkívül felfokozott konformitási "kötelezettséget" írnak elő. A felfokozott igazodási kényszer következtében a stabilitás, a kontinuitás, a szakszerűség állandósága minden egyes vezetéváltásnál csorbát szenved. Úgy mondhatnók, hogy a szervezet elveszti az "emlékező tehetségét", és minden egyes vezetéváltással, a szervezet átalakításával a szakmai kérdéseknek egyfajta újratanulása kezdődik meg, és az új vezetőtől függ, hogy a szervezetben meglévő szak tudásból az új hatalmi konstellációban a vezető vagy az adott szervezet végül is mit fog hasznosítani és mit szorít háttérbe.

Az ismertetett okok következménye pedig az, hogy az intézményesült mechanizmusok következtében kialakul egy nagyon komoly, az innovációt akadályzó tudati tényező is. Az objektíválódott intézményrendszer, szervezeti mechanizmus és hatalmi erőkonstelláció meghatározott személyiségi elemek, meghatározott tulajdonságok, képességek és tudati elemek elterjedésének és hatásának kedvez, másokat viszont

rendre elhárít. Így pl. a konfliktusvállalásnak, a saját véleményhez való erős ragaszkodásnak, a saját vélemény melletti kiállásnak, a vitakultúra fejlődésének, az érvek összeszedésének stb. az egyik típusú intézményrendszer kedvez, míg a másik nem. Ezért bizonyos típusú személyiségi elemek és összetevők rendkívül könnyen, ellenállás nélkül terjednek és hatnak az adott szervezetben vagy az adott társadalomban, míg más típusú, elsősorban a reformer magatartással, az innovatív jellegű magatartással együtt járó, illetve azt feltételező személyi képességek szunnyadnak. Hangsúlyozni szeretném, hogy szunnyadnak, s nem arról van szó, hogy a társadalomban az innovációs képesség megszűnik, ha nem eléggé innovációra orientált a társadalmi berendezkedés. Egy más társadalmi struktúra, erősebben innovációra orientált szervezeti, hatalmi mechanizmus ugyanazoknak a személyeknek, ugyanazoknak a szervezeteknek, ugyanazoknak a közösségeknek a szellemi kapacitását nagyobb hatékonysággal képes a társadalmi reprodukciós folyamatokba beépíteni, és ezzel a társadalom tanulási, reagálási képességét megnövelni.

Reform és innováció

Reformfeltételek és reformkövetelmények

A társadalom politikai rendszere esetében a hatékony és adekvát innovációs folyamat nem más, mint a demokratikus reformoknak a sorozata. Tisztázni kell, hogy melyek azok a követelmények, amelyek jelentősen megnövelhetnék "itt és most" a magyar társadalom politikai rendszerének megújulási képességét, és ezen keresztül az egész társadalom megújulási és tanulási képességét.

Úgy vélem, hogy minden következetesen végiggondolt társadalmi reformnak van néhány olyan alapvető feltétele, amelyeknek ráadásul együttesen kell meglenniük. Vélemé-

nyem szerint legalább hat feltétel együttes meglétére van szükség a társadalom demokratikus folyamatainak az elindításához, az elindítás után a megújulás folyamatossá tételéhez.

Az első - és alapvető! - feltétel a társadalom megújulását jelentő reformok kibontakoztatása során egy koherens reformkoncepció kidolgozása. Mégpedig a gazdasági, a kulturális, a politikai szféra vagy tágabban a társadalom egészére vonatkozó elképzelés kidolgozására és elfogadtatására van szükség. Ennek hiánya vagy inkoherens volta már eleve illuzórikussá teszi a társadalomnak a reformok folyamatán keresztül hatékony megújulását.

A második feltétel a központi irányító apparátus reform elkötelezettsége. A reformelkötelezett központi irányító apparátus léte a mai társadalmakban elengedhetetlen. Bár nagy híve vagyok az alulról, az önkormányzatok és a közösségek autonóm mozgásán szerveződő reformfolyamatoknak, úgy vélem, hogy az igazán hatékony és történelmi távlatokban mérhető eredményességű társadalmi reformokat központi-lag kell irányítani. Ezért tartom alapvető feltételnek a központi irányító apparátus megingathatatlan reformelkötelezettségét.

A harmadik feltétel a reformot támogató "kritikus nagyságú" tömegbázis kialakulása. Hiába van meg az első két feltétel, ha nem sikerül a társadalom elegendő számú tagját demokratikus módon megszervezni, hogy a reformok mellett kiálljon, a reformokkal együtt járó konfliktusokat vállalja, végig is harcolja, és lendítő szerepet töltsön be a reformokkal szemben ható folyamatok ellenében. Ez a kritikus nagyságú tömeg nem feltétlenül a társadalom többsége. Szféránként és feladatonként konkrétan döntendő el, hogy a közösségek, illetve az egyének milyen nagyságú közegére

van szükség a reformok sikeres továbbviteléhez, a reformok részleges eredményeinek intézményesítéséhez.

Tudunk példát az elmúlt huszonöt év reformfolyamatainak történetéből, amikor megvolt az első két feltétel: a koherens reformkoncepció és a központi vezetés reformelkötelezettsége, de a kritikus nagyságú tömegbázis hiányzott, és ezért nem tudott működni a nyomásgyakorló demokratikus tömegbázis, amelyik a reformfolyamatok konzekvens továbbvitelét biztosította volna. Hosszú időnek kellett eltelnie, illetve negatív tapasztalatoknak bekövetkeznie ahhoz, hogy a központi irányító apparátus reformelkötelezettsége és -hajlandósága nem kis részben személyi, vezetői változások révén megerősödjön.

A negyedik feltétel a reformerek, az újítók érdekeltté tétele a reformokban és a reformokkal együtt járó konfliktusok vállalásában. Pusztán tudati ráhatással, politikai agitációval vagy erkölcsi intelmekkel nem lehet elérni azt, hogy a reformokkal, a megújulással együtt járó konfliktusokat akár a gazdasági, akár a politikai szférában vagy pedig mikroközösségek szintjén valaki vállalja. Csak akkor várható el a konfliktusok vállalása, ha politikai, gazdasági, anyagi sikeresség, jó értelemben vett karrier, megdicsőülés, szakmai és egyéb siker kíséri a reformerek erőfeszítéseit.

Az ötödik feltétel az ellenállásra való tudatos felkészülés. Nem eléggé realista az a reformmozgalom, amely nem készül fel eleve arra, és nem teszi nyilvánvalóvá és nyíltá azt, hogy honnan, milyen szférából, milyen ellenható érdekeltiségi elemek, milyen hatalmi törekvések és elkötelezettségek alapján várható az ellenállás a reformokkal szemben.

S végül az utolsó feltétel (amely a társadalmi reformok sikerének szempontjából alapvető jelentőségű) a reformok intézményesítése. Nem elegendő az eredmények elérése és visszaigazolása, azokat szervezeti formákban, eljárásokban, mechanizmusokban, demokratikus intézményrendszerek és garanciák keretében intézményesíteni kell. Ha ez az intézményesítés nem következik be, akkor a reform eredményei bármikor megkérdőjelezhetők. A reform és megújulási folyamat visszaeshet egy korábbi, megelőző állapotába, és kénytelen lesz mintegy ismételni önmagát, mindig ugyanazon problémák ellen küzdve, ugyanazon célokat ismételve, miközben a reformok ellenfelei is már reformterminológiát használnak, nem vállalva a reformok nyílt elvetését.

Ezeknek a feltételeknek a megteremtése nem egyszerűen tudati kérdés, nem egyszerűen egyetértés kérdése, hanem azzal a sajátossággal bír, hogy ezeket a feltételeket is a politikai gyakorlat keretében, harcok, politikai mozgások révén lehet megteremtetni. Ezért az elsőrendű innovációs feladat a demokratikus megújuláshoz szükséges feltételek megteremtése.

A reformok és a reformcélkitűzések nem tértől és időtől független jelenségek, így a célok és a követelmények korhoz, társadalmi, politikai formációhoz, a realitásokhoz, egyszóval a történelmi szituációhoz kötöttek. A szocializmus magyarországi fejlődését figyelembe véve a társadalmi-történelmi szükségszerűségek és lehetőségek által megszabott kereteken belül érdemes és szükséges is előzetesen tisztázni azokat a követelményeket, amelyeknek körünk demokratikus reformmozgalma és folyamatai meg kell, hogy feleljenek.

Szocialista reformmozgalmunk jellegével kapcsolatos követelmények a következők:

a/ A demokratikus reformok irányítását és társadalmi szervezését a párt történelmi feladatként és politikai kötelességként vállalja. Ez természetesen feltételezi azt, hogy a párt apparátusa és vezetése nyitott legyen a reformok iránt, és képes legyen azok irányítására. Ez a feladat nem lehet idegen a kommunista párttól és annak vezetőitől.

b/ A reformcélkitűzések kidolgozása, elfogadtatása, végrehajtása és intézményesítése során biztosítani kell a reformmozgalmak demokratikus szerveződését, az ehhez szükséges feltételeket.

c/ A politikai nyilvánosságot és annak összetevőit (közvélemény, sajtó, tömegkommunikáció, egyesülések stb.) demokratikusan szerveződő és ellenőrző szerepet betöltő intézménnyé kell emelni.

d/ A reformok - a központi irányítás mellett - a közösségek és a helyi intézmények autonómiájára és demokratikus önkormányzatára támaszkodjanak.

e/ Olyan intézményrendszert kell kiépíteni a politikai reformok során, amely lehetővé teszi a közösségi érdekek integrálását, politikai képviselését, ütköztetését és a közösségek politikai akaratának érvényesítését a döntési folyamatokban.

f/ A társadalomban meglévő érdekek és vélemények sokféleségét toleráló intézményrendszert és garanciákat kell kiépíteni, ezáltal elősegítve a demokratikus politikai kultúra elterjedését és a politikai tevékenységet meghatározó érvényesülését.

g/ Az egyes társadalmi alrendszerek (politikai, gazdasági, kulturális, oktatási alrendszer) reformmozgalmait politikailag össze kell hangolni.

A demokratikus reformokkal szemben megfogalmazott igények részben tartalmi, részben formai követelmények. Nyilvánvaló azonban, hogy a tartalom csak neki megfelelő formában tud kibontakozni és érvényesülni, és a formai mozzanatok is tartalomként hatnak, tartalomná változnak kiépítésük után. Mindenesetre ezeknek a követelményeknek a konzekvens érvényesülése meghatározott tartalmat ad a reformfolyamatoknak, egyúttal el is határolja más típusú megoldásoktól. Úgy vélem, hogy a felsorolt követelmények adekvát formát és keretet adhatnak a szocialista demokrácia fejlesztéséhez, a politikai rendszer megújulásához.